

BORBÁNDI GYULA: MAGYAR – MAGYAR KAPCSOLATOK *

A hatvanas évek közepétől kezdődően és a "kádári politika" jegyében megindult konszolidáció következtében a nyugaton élő magyarok körében mind elevenebb lett az érdeklődés az elhagyni kényszerült vagy önként elhagyott szülőföld iránt. Az érdeklődést olyan hazai jelenségek is növelték, mint az életszínvonal emelkedése, az ország külsejének csinosodása, a nyugat felé való nyitás, a szellemi és egyházi világgal kialakult zavartalanabb viszony, a külföldi utazások megkönnyítése, az egyéni mozgástér tágulása, a magánkezdeményezés bátorítása. Az 1963-as amnesztia ugyancsak növelte a Magyarországra való látogatás és a Magyarországgal való ismerkedés vágyát. Szerepet játszott a rokon kötelékek és baráti kapcsolatok felújításának igénye is. A külföldre utazó rokonok és barátok serkentették a látogatás visszaadásának szándékát. Megindult a kölcsönös személyi forgalom, amelyet a budapesti kormányzat nemcsak azért támogatott, mert értékes devizabevétellel kecsegtetett, de azért is, mert alkalmasnak látszott arra, hogy a rezsím nemzetközi hírért javítsa. Ami be is következett, évről évre fokozódó mértékben.

A nyugati magyarok a "szülőket, barátokat cserbenhagyó", "hazát és szülőföldet eláruló", "kártévő ellenforradalmárokból" és kommunistaelenes "disszidensekből" idővel "nyugatra szakadt hazánkfiai", idegenben élő "honfitársak", félrevezetett kitántorgók és megtévesztett elbűjosók lettek. Kivéve azokat, akik politikai tevékenységük következtében továbbra is, mint "a szocialista Magyarország ellenségei" kezeltetnek és e minőségnek megfelelő elbánásban részesülnek.¹ A magyar – magyar viszonyban lábrakapott a "honfitárs" név és megszólítás, ami azonban külföldön sehogyan sem akar gyökeret verni. Olyan hazai sajátossággá lett, amely eredetét azonnal elárulja. Nyugaton a magyarok sem önmagukat egymás között, sem a hazaiakat nem nevezik honfitársnak, a szó használata a magyarországi hivatalos és félhivatalos körökre korlátozódott. Az "emigráns" és a "disszidens" elnevezés e körök részéről azoknak jár ki, rosszálló értelemben, akiknek kommunistaelenes érzelmei nyíltan kifejezésre jutnak, vagy akikről Budapest hivatalaiban úgy tudják, hogy a kialakult szocializmussal nem igen tudnak megbarátkozni. Mindenki egyszerűen nyugati vagy külföldi magyar lett.

Szakított az "emigráns" elnevezéssel a magyar menekültek jelentős hányada is. A "disszidens" szót ők nem használták, önmagukat nem nevezték disszidensnek, hiszen közülük csak kevesen voltak igazán disszidáltak, vagyis magukat – lévén annak korábban hívei, tisztségviselői – a budapesti kormány érdekeitől és képviselétől elkülönítők, a kormánnyal és a rendszerrel szakítók. A magyar menekültek túlnyomó többsége emigráns volt, akit hazájá-

ból elüldöztek, elkergettek, vagy aki elmenekült, száműzött hontalan lett. Az "emigráns" elnevezéstől való idegenkedést az a felismerés magyarázta, hogy legtöbbször már nem voltak menekültek, mert végleges letelepedési helyükön állampolgársághoz jutottak és új országuknak lojális állampolgárai lettek. Az emigráns mivolt ellen szólt az a körülmény is, hogy a volt haza belső ügyeibe már nem kívántak beavatkozni, nézeteiket és véleményüket fenntartva ugyan, azt olyannak fogadták el, amilyen. Következésképpen önmagukat már nem illethették a politikai hangzatú és a politikai szembenállást is magában foglaló "emigráns" elnevezéssel.

A hazalátogatások – különösen, ha rokoni háttérűek voltak – sem megütközést, sem fejszóválást nem váltottak ki, legfeljebb némi csodálkozást, ha a hazalátogató olyan közéleti személy volt, aki azt megelőzően hangzatos antikommunizmusával tüntetett és a magyarországi fejlődés pozitív vonásai iránt semmilyen megértést nem mutatott, az azt méltánylót megalkuvással vádolta (pl Fenyő Miksa, Ignótus Pál), vagy, ha némelyek hazalátogatásuk után úgy kezdtek el külföldön viselkedni, mintha Magyarországon élnének. A hazatérések vagy hazatérési szándékok közül egyetlen eset keltett nagyobb visszhangot, mégpedig 1962 végén, amikor a legjelentősebb antikommunista szervezet egyikének, a Magyar Harcosok Bajtársi Közösségének egy vezetője véglegesen haza akart térni. Szándékának megvalósulása elmaradt, mert ebben a halál megakadályozta, de hamvait hazavitték és Pomázon temették el. Szilágyi Lajos volt huszárezredesről van szó, aki az MHBK nyugat-németországi főcsoportvezetője, a Hadak útján kiadója és a németországi magyar szervezetek szövetségének elnöke volt. Az MHBK köreiből az eset érthető felháborodást keltett, megrázkódtatva azt a szervezetet, amely a magyarországi rendszer elleni küzdelem élharcosának kiáltotta ki magát.

A magyarországi illetékesek ekkor azonban már hivatalosan nem arra buzdították az emigránsokat, hogy lássák be külföldi tartózkodásuk céltalanságát és térjenek vissza Magyarországra, hanem arra, hogy legyenek a befogadó ország, új honuk lojális polgárai, de támogassák, segítsék elő szülőhazájuk külföldi érdekeit és céljait. Magyarország idegenben való szolgálata fontosabb és nemesebb feladat lett, mint a hazába való bűnbánó visszatérés.

A nyugati magyarokkal való törődés és a sorsuk iránti érdeklődés néhány jelentős szellemi ember nyilatkozatai révén kapott olyan hitelt, hogy a nyugati bizalom és visszhang nem maradhatott el. Kodály Zoltán, Németh László, Illyés Gyula szavai és írásai azt a felismerést és meggyőződést táplálták, hogy a nyugaton élőkkel szembeni megváltozott hangok nemcsak a hatalom embereinek taktikai fogásai, hanem társadalmi háttérük is van és ha oly jelentős szellemek, mint az említettek, az anyanyelvi közösség tudatát a

politikai ellentétek elé helyezik, a kinyújtott kezét elutasítani méltánytalan volna. A nyugati magyar irodalmi és értelmiségi körökben a visszhang általában pozitív volt, annak pontos ismerete nélkül, hogy a szóértés és közeledés gyakorlatilag hogyan valósítható meg.

Kodály Zoltán arra szólította fel a nyugati magyarokat, őrizték meg nyelvüket, ápolják a magyar irodalmat, művészetet, mert azt semmi sem pótolhatja. Zilahy Lajos egy költői levelére válaszolva Illyés Gyula azt üzenté, hogy minden magyart emészt valamilyen honvágy, a kintit és a hazait egyaránt, az utóbbit az eszményi, az igazi Magyarország utáni honvágy. Németh László szerint a hazaiak a kintiekkel álmodnak és a kintiek álmai a hazaiakéból épülnek, tehát összetartoznak. Az idegenben élők maradjanak a haza fiai. A magyar szétszórodottsággal és a magyar anyanyelvűek szerepével, hivatásával, feladataival legtöbbit és legalaposabban Illyés Gyula foglalkozott. Ő tette tudatossá, hogy a "világon mintegy tizenötmillió ember tartozik a magyar anyanyelvűek közösségébe. Minden harmadik magyar e közösség keretén kívül kisebb-nagyobb távolságra – van, hogy tízezer kilométerre – él." Majd azt kérdezte: "ezekhez mi a viszonyunk? Helyesebben: mi ma a mi – a zömbeliek – viszonya?"

A válaszok megoszlottak, Magyarországon és nyugaton egyaránt. Magyarországon voltak, akik szívesen rendezték volna hazaiak és kintiek viszonyát, hogy az normális legyen. De voltak, akik örömmel hagytak volna mindent a régióban. Az enyhülés és a nemzeti egységpolitika ellenzői nem érezték szükségét annak, hogy "hűtlen, hazaáruló, antikommunista emigránsokkal" közösködjének. A nyugaton élők egy része felfigyelt a megváltozott hazai hangokra és hajlott arra, hogy a megértést keresőkkel valamilyen modus vivendi lehetőségeiről eszmecsere-t folytasson. A másik rész minden párbeszédet elutasított, azzal az indoklással, hogy az emigrációnak küzdenie kell a fennálló rendszer ellen és nem tárgyalhat annak képviselőivel. Mindkét oldal bőven talált érveket önnön álláspontja igazolására. Az elutasítók álláspontját kitűnően érzékeltette az Új Hungária című lap egy kommentátora. "Abba az országba – írta – , amelyben Kodály Zoltán, Illyés Gyula, Németh László erkölcsé, politikai felfogása és szabadságszeretete érvényesül, minden menekült azonnal hazamenne. A szovjet hadsereg által megszállott területre, a Rákosi-féle borzalmakat, az 56-os forradalmárok üldözését ma is fenntartó csatlós rendszerbe – nem."²

A tanácstalan és habozó emigránsokra nagy hatással volt, hogy a nyugati magyar irodalom két legjelentősebb alkotója, Márai Sándor és Cs. Szabó László egyaránt bizalmatlan volt a magyarországi változásokkal szemben és olvasóiban is növelte a bizalmatlanság, a kételkedés, az elutasítás érzését.

Cs. Szabó László az Evangéliumi Ifjúsági Konferenciának a dániai Slagelseben rendezett találkozásán azt mondta, hogy a hazaiak nyugatra látogatása és a nyugatiak hazalátogatása nem hasonlítható össze. "Ha D. vagy I. vagy P. –folytatta– kilátogat Svájcba, Franciaországba, Norvégiába, Angliába, ott nem verték le fegyveresen a munkástanácsokat, nem vetették börtönbe Bibó Istvánt, s nem végezték ki Losonczyt. Látogatásával nem üt maga is szerény pecsétet egy francia, angol, norvég, illetve svájci November Negyedikére. S ha D. vagy I. vagy P. kilátogat, akármelyik lapnak elmondhatja, hogy egy cseppet sincs ínyére, amit nyugaton tapasztalt. Elmondhatja-e ugyanígy hazatérő fró az ottani lapokban? Hetekkel a távozása után megjelenne a fényképe a diaszpóra könnyzacskójának szánt Magyar Hírekben, amint háttal a lencsének gyanútlanul ölelget valakit vagy valamit a giccsel és honfikönnyel folyó Kánaánban."³ Márai Sándor 1974-ben a szellemi csereforgalom egyoldalúsága ellen szólva ezt írta naplójába: "a déntente időszakában az oroszok szorosabbra fogják a nyaklót otthon is, a kelet-európai országokban is; gondosan vigyáznak, hogy az "enyhülés" korszakában ne "áramoljanak szabad eszmék", a Gondolat Rendőrség fokozott éberséggel kezd működni. Személyszerinti tapasztalatom: Kanadában, magyar nyelven, kevés példányban "Föld, Föld" címen legutóbb megjelent könyvem hat példányát elküldöttem Budapestre: ismerősöknek, nyitott borítékban, ajánlottan. Mind a hat küldemény postafordultával visszaérkezett (a mostani postajárás mellett szép teljesítmény), Retour' pecsétel, mellette: Non admis. Conv. de Tokyo, 29 & 1/9'. Huszonöt évvel a kommunista hatalomátvétel után egy ország, amelyet állig felszerelt katonai, biztonsági alakulatok őriznek, még mindig fél a könyvtől, – attól a gyufalángnyi világosságtól, amit a sűrű sötétben egy könyv terjeszt."⁴

A magyar-magyar kapcsolatok intézményes rendezésére hosszú években keresztül szinte semmi sem történt, nyilván annak okaként, hogy hivatalos magyar körök nem tudták, hogyan szervezzék meg az érintkezés kereteit. Jó ideig megelégedtek a Magyarok Világszövetsége felélénkült tevékenységével, a Szülőföldünk rádióműsor és a Magyar Hírek című lap andalító és honvágygerjesztő "hazacsalogató" propagandájával, a nyugati magyarok szaporodó hazalátogatásával, amely nemcsak az idegenforgalmat és a devizabevételt növelte, hanem később hasznosítható személyi kapcsolatok szövődéséhez is hozzájárult.

A mérsékelt és középutas emigránsok felfogásának kipuholására az Új Látóhatár 1969 végén ankétot indított a párbeszédről. Miután a vitát e könyv szerzőjének egy írása váltotta ki, talán szólhat erről személyes hangon.

A "Magánbeszéd a párbeszédről" címen kinyomtatott eszme-futtatás azzal a céllal fródott, hogy némi fény vetüljön a kinti és a hazai magyarok

közötti érintkezés részleteire. Az erre vonatkozó felismeréseimet és tapasztalataimat összegezve arra a végső következtetésre jutottam, hogy vannak "közös ügyek", amelyben a józan, realista szemléletű és demokrata felfogású emigránsok közös nevezőre kerülhetnek a hasonló gondolkodású hazai írókkal és politikusokkal, mind a két fél ez ügyeket a magáénak is tekintheti. "A közös ügy közmegegyezés eredménye, és könnyen elképzelhető, hogy ilyen ügyekben reális és haladó szemléletű emigránsok közelebb állnak az ugyancsak haladó szemléletű hazai gondolkodókhoz, mint maradi felfogású emigráns-társaikhoz. Aminthogy arra is van példa, hogy dogmatikus kommunisták bizonyos kérdésekben ugyanúgy gondolkodnak, mint a nyugaton élő magyarok reakciós rétegei. Érdemes lenne elmélkedni azon is, mindig és minden esetben érvényes-e az "otthoniak" és a "kintiek" felosztás; nem felelne-e meg jobban a valódi helyzetnek, ha a frontok a konkrét kérdésekben valott felfogás és kifejezett érdek alapján jönnének létre.

Párbeszéd miről, kikkel és hogyan? Gondolom, elsősorban arról, ami otthoni és kinti szellemi embereket leginkább érdekel: mi a magyarság helyzete a világban, milyen lehetőségei vannak, hogy biológiai állagát megtartsa, szerepét a népek közösségében megjavítsa, a tudományokban, a művészetekben és a technikai civilizációban észlelhető elmaradását behozza, a nála fejlettebb és haladottabb nemzetekhez felzárkózzék, a gazdasági versenyben helyét megállja, természetéről világos fogalmakkal rendelkezzen és a korszerű igényeket kielégítő társadalmi rendet teremtsen. Ezen belül természetesen száz és száz téma kínálkozik az otthon és a szétszórtságban élők közötti eszmecsere.⁵ Írásomban arra is rámutattam, hogy Magyarországon sokan azért félték a párbeszédet, mert azáltal az emigránsok "fellazítási" szándéka és nyugaton azért, mert általa a kommunisták "bomlasztási" szándéka kapott volna érvényesülési lehetőséget. Az igazi párbeszéd viszont összeegyeztethetetlen a fellazítástól és a bomlasztástól való félelemmel.

Az ankét során Kovács Imre kijelentette, hogy: "Én nem félek semmiféle párbeszédetől, azt sem hiszem, hogy mindjárt összedülne a világ, ha elkezdennék a hazaiakkal különféle kérdésekről rendszeresen beszélgetni vagy egyszerűen csak csevegni. Ha tetszik, ha nem széles skálájú, tömeges párbeszéd máris folyik. Az utóbbi években a hazalátogatók és az otthoniak, a kiutazók és az emigránsok között igen élénk eszmecserek, párbeszédok fejlődtek ki, nem is teljesen hatástalanul vagy eredménytelenül. A kintiek az otthoniakra, az otthoniak a kintiekre hatnak, aztán, hogy kinek van igaza, ki kit győzött meg, nem lényeges. A lényeg, hogy beszélgetünk, magyarok magyarokkal."⁶ Csiky Ágnes Mária, emlékeztetve Vas Istvánnak egy nyugati magyar versantológiáról írt elismerő kritikájára és a kölesönös írói állásfoglalásokra, felvetette annak

gondolatát, nem kellene – e az irodalomban megkezdeni a párbeszédet és annak intézményesítéséről is gondoskodni.⁷ Thinsz Géza, a Stockholmban élő költő megállapította, hogy a párbeszéd addig csak "legfőljebb embrionális formában" jelentkezett. "Nem a külföldi magyarokon áll vagy bukik a kétirányú szellemi csereforgalom kiszélesítése. Mi csupán arra szorítkozhatunk, hogy leszögezzük: mindkét fél hasznára válnék a párbeszéd. Addig is örüljünk a párbeszéd "magzatának" – hátha felcseperedik egyszer".⁸ Garamvölgyi Antal úgy látta, hogy a jelenlegi nemzetközi helyzetben "antiszocialista és szovjetellenes magatartásunkat nyugodtan feladhatjuk, mert 1. szovjetellenes, antiszocialista ellenséges magatartással ma az országot segíteni nem lehet, 2. a status quo, a két szuper nagyhatalom egyezsége még nagyon hosszú időre meghatározója lesz az európai politikának, 3. külső segítségre, felszabadításra, de még csak meghallgatásra sem találunk a nyugati hatalmagnál. Amerika nemcsak nem akar, de nem is tud segíteni. "Ami pedig az emigránsok hivatását illeti, a hozzászóló szerint "feladatunk, hogy segítsük a magyarság megmaradását, függetlenségéért vívott harcát, amelyet ma csak "az alkalmazkodó" fegyverével vívhat meg. Az eszköz, amely ma rendelkezésre áll: a békés fejlődés, a megértés, az alkalmazkodás."⁹ A párizsi Marton László a párbeszédet a következő axiómák elfogadásával képzelte el: 1. Magyarországot földrajzi helyzete és történelme olyan közösségbe kényszerítette, amely tartós s amelyből kiválni rövid távon nem lehetséges, hosszú távon pedig nem kívánatos. 2. A magyaroknak – a földbolygó bármely pontján éljenek is – nem lehet feladatuk, hogy hidegháború lövészárkaiból egymásra célozzanak, hiszen jól tudhatják, hogy szerepük csak a közkatonáé, az ágyútölteléké lehet. 3. A magyarság sorsát az ország és a környezet fejlődésének belső dinamikája határozza meg. Nem mondhatok le jogomról, hogy gondolkozzam, s hogy a helyzetet, a dinamika törvényeit saját felfogásom szerint analizáljam. De távozásom tényével szavazati, döntési, képviseleti jogomról lemondtam."¹⁰ A szociáldemokrata Vass Vilmos szerint a hazai diktatúra igazánból nem akar párbeszédet az emigrációval és hozzáfűzte, hogy "a hivatalos Magyarországgal nekünk nem lehet közös témánk, közös nyelvünk".¹¹

A magyarországi rezsim a külföldi magyarokkal folytatandó párbeszéd fórumának a Magyarok Világszövetsége alatt létesített Anyanyelvi Konferenciát szánta. Az ötlet megszületésénél jelentős szerepet játszott a New Jerseyben élő Nagy Károly, akit a menekültek gyermekeinek magyar nyelvű oktatása és a magyar iskolák helyzete indított arra, hogy a jövőről elgondolkozzék és ennek gondját ugyancsak érző hazai szellemi emberekkel a közös teendőkről értekezzen. A magyar iskolákról készített felmérésével és leveleivel kopogtatott ott, ahol meghallgatást remélt, Kodály Zoltánál, Illyés Gyulánál,

Váci Mihály költőnél. Az utóbbi képzelőerejét megragadták Nagy Károly közös fáradozásokat sugalló gondolatai. Országgyűlési képviselő lévén a legilletékesebb helyeken szorgalmazta a szórványmagyarország nyelvi megmaradásáért való küzdelem intézményes kereteinek megteremtését. Így született meg 1970. augusztus 1 és 15 között a Debrecenben és Budapesten rendezett első anyanyelvi konferencia.¹²

Ennek nyugati reakciói meglehetősen eltérőek voltak és a helyesléstől a különböző fenntartásokon keresztül egészen a határozott elutasításig nyúltak. Mértéktartó helyeslés és óvatos reménykedés jellemezte Czigány Lóránt, a résztvevők egyike benyomásait. Az Anyanyelvi Konferencia minden kezdeti nehézsége ellenére is hasznosnak mondható – írta –, legfőképpen azért, mert fölvázolta a problémák főcsoportjait, kezdetet adott egy olyan dialógusnak, amely a napi politika fölé emelkedik, bár kétségtelen, hogy az ott kirajzolt együttműködésnek is lehetnek még nehézségei, nemcsak otthon, de külföldön is. A meghívást elfogadó vendégek a konferencia szervezőinek bizalmat előlegeztek, s ha a bizalmat a Zárónyilatkozat szellemétől eltérően propaganda célokra óhajtják felhasználni, ez könnyen veszélyeztetheti az együttműködés lehetőségét.¹³

Az Anyanyelvi Konferenciával szemben széles elutasító front alakult ki nyugaton, még az oly tárgyilagos és fenntartásos véleményt is bírálva, mint amilyen Czigány Lóránté volt. A Nemzetőr, a Kanadai Magyarság, a Magyar Élet és kisebb lapok a cikkek egész sorozatát írták a budapesti kezdeményezés ellen. Az emigráns szervezetek egy része is óvott attól, hogy a nyugati magyarság túlzott hitelt adjon azoknak az ígéreteknek és fogadkozásoknak, amelyek az anyanyelv ápolása, a külföldi magyarság magyarként való megmaradása és a kölcsönös kapcsolatok jótékony hatása közös nemzeti érdekként való feltüntetése mellett szóltak. Nem mintha a nyugati magyarok ezt nem akarták volna, de bizalmatlanok voltak a hivatalos magyarországi szervekkel való együttműködéssel szemben. Az azt nyíltan ellenzők hozzátették, hogy a külföldi magyar gyerekek magyarságának megőrzése és anyanyelvi oktatása érdekében elegendő, amit saját nevelőikkel és tankönyveikkel az egyházak, hétvégi iskolák, a cserkészcsapatok tesznek.

Kétélyek és fenntartások jelentkeztek még olyan körökben is, amelyek nem voltak eleve elutasítók és tagadóak. Például az Új Látóhatár munkatársi körében is megoszlottak a vélemények. Nem mindenki helyeselte, hogy a folyóirat hat munkatársa részt vett a konferencián és elnézte, hogyan használják fel jelenlétüket a budapesti lapok saját céljaik előmozdítására. Kovács Imre, rossz érzéseinek és nyugtalanságának hangot adva, azt írta, hogy: "A hat munkatárs biztosan meggondolta, hogy miért ment el Debrecen-

hogy: "A hat munkatárs biztosan meggondolta, hogy miért ment el Debrecenbe, egyáltalán haza, s magam is rendbenlévőnek tartom, hogy hazamentek. De nem volna jobb, ha most átkapcsolnának egy olyan laphoz, melynek programja a hírdéptésnek ez a formája. Közöttünk már valamennyiünket kompromittálnak, az UL-t olyan színben tüntetik fel, mintha mi lennénk Kádárék nyugati hídfője. Valahogy az arcvonalak összekuszálódtak, az ember nem tudja, kivel mire szövetkezik, vagy kivel ki ellen társul. ..azt hiszem, elérkezett az ideje, hogy tiszta vizet öntsünk a pohárba. Az UL nem lehet átjáróház kétes szándékok vagy jóhiszemű balgák számára. Fogjuk egymás kezét, csak azt nem tudjuk, ki áll a sor végén. "A maga személyes magatartását illetően Kovács Imre kijelentette, hogy: "Én határozott döntéssel emigráltam, pontosan tudtam, miért jövök el Magyarországról. Nem tudtam a kommunizmussal egyezkedni, képtelenségnek tartottam, hogy kommunizmusban éljek, s ma is ez a felfogásom, hiába nevezik szocializmusnak. Valószínűleg erről a Magyarországról már nem jönnek el, de erre meg nem megyek vissza. Én is ki vagyok téve csábításnak, rábeszélésnek, hogy menjek haza, akárcsak látogatóba, amint azonban magyar földre lépnék, mindjárt elveszíteném azt a potenciálomat és hitemet, ami 23 éven át az elveimhez kötött. De elveszítené hitét sok magyar is, mert ha én is hazamentem, a velem egyívásúak hazamentek, akkor már nincs remény. A remény, a kitarás részei vagyunk és ez roppant felelősség."¹⁴

Kovács Imre aggodalmait a folyóirat szerkesztősége nem osztotta mindenben és nem helyezkedett a teljes elutasítás álláspontjára, jóllehet tekintélyes és megbecsült munkatársainak jelentős hányada – köztük Szabó Zoltán, Cs. Szabó László, Gombos Gyula, Sztáray Zoltán és Molnár József – hasonló vagy rokon módon gondolkodott.

Kovács Imrén kívül Cs. Szabó László is teljesen elzárkózott minden érintkezés elől. Peéry Rezsővel folytatott beszélgetésében arra keresett választ, miért nehéz partnert találni a hazai és kinti magyarok közötti dialógushoz. "Amit, tapasztalatom szerint, a hivatalos másik oldal akar – állapította meg – , lényegében elmondható Szabó Lőrinc verscímével: semmiért egészen. Nem nyújtanak semmit, amíg önállóan kinnt működünk a közös ügyért, irodalmunk javára, mi ellenben adjuk oda magunkat egészen, alakuljunk át szép csendben kultúrpolitikai kirendeltséggé. Nincs így kimondva, de elárulja a magatartásuk. S nemcsak az övék. Egyik – másik dialógizáló kinti író társam viselkedésén megfigyelhető hol finom, hol nem is olyan finom változás: reflexcik igazodnak a magyar hatóság tetszéséhez, mégha anyagilag függetlenek is. Nem minket sértenek meg vagy árulnak el, minket se megsérteni, se elárulni nem lehet. Azokat az otthoni fiatalokat hagyják cserben, akiket fullaszt a légkör és tágabb szellemi hazát szeretnének kifejteni maguk körül."¹⁵

Később Kovács Imre álláspontja enyhült, Cs. Szabó Lászlóé és Gombos Gyuláé meg annyira megváltozott, hogy néhány évvel később maguk is a hazalátogatás mellett döntöttek. Mindmáig ismeretlen okokból, mert a nyilvánosság előtt egyikük sem közölte, mi indította elutasító álláspontja módosítására és az ügy új megítélésére. Ez nagy kára a nyugati magyar közgondolkodásnak és irodalomnak, mert egy ilyen beszámoló bizonyosan jelentős dokumentum lett volna. Az írók közül csak Szente Imre vallott arról, miért látogatott haza negyedszázados távollét után.¹⁶

Míg az első Anyanyelvi Konferencia a kapcsolatok kiépítését indította el, az 1973 nyarán Szombathelyen rendezett találkozón már gyakorlati kérdések megtárgyalására is sor került. E kérdések a következők voltak: külföldi magyar nyelvoktatás, tankönyvek, zencoktatók, nyelvtanárok, népdal és népi-tánc tanítók magyarországi képzése és tapasztalatcseréje. Mind az első, mind a második konferencián szó volt az irodalmi kapcsolatokról és a mozgalom politikai vetületeiről is, de szembeszökő módon kifejezésre jutott, hogy a hangsúly a külföldi magyar nyelvoktatás és tankönyvellátás fejlesztésére esik. Újabb három év múlva, 1976-ban – a magyar forradalom huszadik évfordulóján – nem látszott tanácsosnak nyugati magyarokat értekezletre hívni, azért a harmadik konferenciára 1977-ben került sor Budapesten. Ezen az imént említett témákon kívül már részletesen érintették a nyári táborok, a sárospataki és debreceni nyári kollégium illetve pedagógus továbbképző tanfolyam, valamint más rendszeres szakmai találkozók ügyét is. 1981-ben Pécsen szintén ezekről a kérdésekről folyt a szó, kiegészítve a kétnyelvűség problémájának és a nyugaton működő "lojális" kezdeményezések és szervezetek munkájának áttekintésével. (Lojális szervezetnek Budapesten a pártfunkcionáriusok azt nevezték, amely alávetette magát és elfogadta a magyarországi gyámközelítést. Ausztriában csúcsszervezetük is van az úgynevezett lojális egyesületeknek. A Magyarok Világszövetsége és az Anyanyelvi Konferencia maga is kezdeményezte ilyen egyesületek létrejöttét. A Magyar Nyelv Baráti Köre-i ilyenek tekinthetők.)

Pécsen kisebb botrányt okozott, hogy a kormány a fejlődő kapcsolatok és a szívélyes érintkezés ellenére sem hajlandó enyhíteni a nyugati magyar irodalom legtöbb termékével szemben tanúsított ellenséges beállítottságán és az egyirányú kulturális forgalmon. Az irodalmi munkacsoport ülésén, a Jelenkor című folyóirat szerkesztőségi helyiségében immár nem csak külföldi magyar írók és értelmiségiek panaszkodtak a postai hatóságokra, de hazaiak is tiltakoztak az ellen, hogy nem jutnak hozzá a magyar irodalom termékeihez és képtelenek kellően tájékozódni a külföldön élő alkotók munkásságában. Valóban, a párbeszéd és a közlekedés egyik legnagyobb akadály a konok elzárkózás a nyugaton született magyar művek és folyóiratok elől. Nemcsak Márai

Sándor, de más írók is állandóan sérelmezték, hogy a posta nem kézbesíti ki azt a kevés számú példányt műveikből, amelyeket magyarországi barátokhoz eljuttatni kívántak. A folyóiratok és kiadók is panaszolták, hogy kiadványaik gyakran érkeznek vissza a hírhedt lilaszínű pecséttel, amely a nemzetközi postai egyezményre való hivatkozással jelzi a szállítmányok visszautasítását. A hivatkozási paragrafus a robbanóanyagokra és a pornográfiára vonatkozik, aminek a kézbesítését a postahivatalok megtagadják. A magyar irdalom termékei és folyóiratai robbanóanyagoknak minősülnek. Az is előfordult, hogy egy megyéspüspöknek címzett, külföldön kiadott, de hazai szerző által írt egyháztörténeti munka a feladóhoz, mint kézbesíthetetlen pornográf irat érkezett vissza magyarországi postától. A pécsi vitából nemcsak az derült ki, hogy a hatóságok álláspontjukon nem akarnak változtatni, de az is, hogy a Magyarok Világszövetsége és az Anyanyelvi Konferencia hazai illetékesei sem képesek az áldatlan állapotok megszüntetését követelni. Aminthogy sorozatosan bebizonyosult, hogy az együttműködési feltételeket igyekeznek úgy megszabni, hogy nyugatiak ezekhez vagy alkalmazkodnak, vagy visszavonulnak (mint tette például két költő, Makkai Ádám és Sulyok Vince).

Nem csoda, hogy az együttműködés egyoldalú értelmezése és a nyugati igények iránti értetlenség vissza-visszatérően porondra szőlította a párbeszéd és az anyanyelvi mozgalom emigráns ellenzőit, akik bőséges igazolását láthaták tagadásuknak és elutasításuknak. Csernohorszky Vilmos, a Nemzetőr vezércikkírója szerint "Az illetékesek ma sem tanultak – vagy tanulhattak – a történelemből, és igényeik igényeik ma sem terjednek – vagy terjedhetnek – tovább, mint jellemileg gyenge, lelkiileg labilis, elveiket 10 évenként köpönyegként váltogató, folyton vedlő 'intellektuelekig'. Ezzel azonban el is árulják, hogy céljaik priméren továbbra sem 'anyanyelvek', hanem politikaiak."¹⁷ A Kanadában élő Fáy Ferenc költő is több ízben óvott budapesti fogadkozásoktól és figyelmeztetett az anyanyelv ápolása mögött meghúzódó önös politikai szándékokra. Az európai emigráns szervezetekben szerepetjátszó Töttösy Ernő szerint: "Az európai 'össz' – magyarság – csakúgy, mint egyebütt – nem egy tudatos és homogén közösség. Mindenesetre összeköt bennünket a közös nyelv és szülőföld – vagy egyszerűen a 'magyar föld' szeretete. Ezzel és a rokon, baráti szálakkal magyarázható az az óriási méretű 'haza-látogatás', amelyet a rendszer igyekszik ugyanúgy 'hódolattá' átértékelni, mint forinttá a külföldi devizát."

Hozzátette, hogy "szigorúan el kell határolnunk a 'haza-látogatók'-tól a 'haza-dolgozók' kicsiny, de aktív kasztját. Ezekkel szemben egyetlen szavunk van: a megvetés."¹⁸ A müncheni Juhász László kifejtette, hogy "aki politikai okokból hagyta el hazáját, nem működhet együtt még kulturális téren sem

azokkal, akik egy külföldi nagyhatalom szolgálatában napról–napra megsértik a politikai jogokat Magyarországon. Ahogy Thomas Mann és a hitleri diktatúra más menekültjei nem vették igénybe a fasiszta rendszer kulturális szolgálatait, úgy a kommunizmus menekültjei sem engedhetik meg maguknak, hogy összefogjanak azokkal, akik elűzték őket hazájukból. Egy idő után a politikai menekült is hazalátogat, de kapcsolata a rendszerrel csak a legszükségesebb hivatalos ügyekre szorítkozhat és mindenesetre elítélendő, ha a hazautazásnak ára van. Ha valaki a vízumért lekötve érzi magát a rendszernek és igyekszik a hazai rezsim kedvében járni, ezt a viselkedést határozottan el kell utasítanunk.¹⁹ Tollas Tibor feltette a kérdést, hogy: "Lojalitás – de kivel?". Válaszában arra a következtetésre jutott, hogy: "Fiainkat akkor kergetjük 'álomvilágba', ha a ma politikai helyzetet véglegesnek fogadjuk el, és nem veszünk tudomást az otthoni szellemi élet bátor harcáról a hatalom ellen. Ha ezt a kettősséget megértik fiataljaink, megértik azt is, miért nem lehetett Magyarország a szülőföldjük, s megtalálják az utat, hogy hazájukon miképpen segíthetnek idekinn, miképpen adhatnak reményt hazai társaiknak és a kisebbségben élő magyarságnak egyaránt. Csak a valóságos helyzet ismeretében választhatnak helyesen: kivel legyenek lojálisak, a hatalommal-e, vagy a néppel? Mert ez a kérdés velege! Így válhatnak csak az elnyomottak szószólójává a nagyvilágban. Így lesz a külföldön felnőtt fiatal nemcsak nyelvében, de szívében is hű a nemzetéhez."²⁰ Varga László az anyanyelvi mozgalomban való részvételéről szólva kifejtette, hogy az abban való részvételt nem ellenzi, de nem is helyesli. "Véleményem attól függ – folytatta – , hogy a résztvevőknek mi a szándéka és milyen eredményt értek el. Feltételezem, hogy az Anyanyelvi Konferencia résztvevői tudják, hogy a rendszert nem anyanyelvünk ápolása, vagy a magyarság érdeke, hanem propagandaszempontok vezetik, mutatva, hogy a szabad világgal jó kapcsolatban vannak. A rendszer tehát használja őket. Jóhiszeműen feltételezem, hogy ők is akarják használni a rendszert, mégpedig közös ügyünkért, a népért. Ha ez sikerül nekik, akkor a részvétel helyes, ha nem, akkor a rendszer lenyelte őket."²¹

Az Új Látóhatár szerkesztőségének két tagja, Molnár József és Sztáray Zoltán is aszerint ítélte meg a közeledést és érintkezést, hogy hasznára válhat-e a közös érdeknek. Az utóbbi a magyar-magyar szóértés fő kerékkötőjének a Magyarok Világszövetségét tartotta, mert egyoldalúságával és politikai elfogultságával megakadályozta a mindkét felet közösen érdeklő kérdések tárgyilagos megvitatását. Szerinte termékenyebb lehetne a munka, ha a programot nemcsak Budapest állapítaná meg, és a találkozókra nem kizárólag Magyarországon kerülne sor, hanem, ha a tennivalók és a célok megfogalmazása közösen történne és a mozgalomban résztvevők külföldön is összeülné-

nek. Az egyenlőség így dokumentálódhatnék. Abban is ellentmondást látott Sztáray, hogy hivatalos magyar helyeken egyfelől a magyar nyelv külföldi sorsáért aggódnak, másfelől mindent elkövetnek a külföldi magyar irodalom elhallgatására és hitelének rontására. Molnár József is elsősorban ez utóbbit észrevételezte, megállapítva, hogy elfogadhatatlan a nyugati magyar irodalom termékeinek aszerinti minősítése, vajon alkotóik hajlandók-e a magyar állam képviselőivel kapcsolatba lépni vagy attól idegenkednek. Az előbbi esetben a művek méltánylásban részesülnek, az utóbbi esetben ezek nem is léteznek. A nyugati szerzők, a folyóiratok szerkesztői és a kiadók irányítói nem fogadhatják el ezt a "megosztó és bekerítő taktikát", legkevesbé nyújthatnak ehhez segédkezet.²²

A bajok főleg abból származtak, hogy a hazaiak és a kintiek sohasem tárgyalhattak az egyenrangúság alapján. Az utóbbiak mindvégig hátrányban voltak. A feltételeket az előbbieket igyekeztek megszabni. Ez az állapot kétségtelenül egészségtelen, de az erőforrások különbözősége következtében aligha valószínű, hogy a nyugati fél képes lett volna bármilyen intézményes együttműködés anyagi feltételeit, és az ilyen hosszú távú munka személyi apparátusának működtetését vállalni. Nem vitás, az egyik fél mögött hatalmas pénzügyi erőforrások állnak, a másik mögött tudáson és képességeken kívül semmi. Gombos Gyula helyesen vette észre, hogy "Az egyik fél, a magyar kormányzat, a hatalom dolgában teljesen birtokon belül van, a másik fél, a nyugati magyar, teljesen birtokon kívül. S mivel az ügy politikától semmiképp sem mentesíthető, mindig csak az történhet, amit a birtokon belüli jónak lát és akar."²³

A birtokon belüli fél pedig politikai céljait is elő kívánta mozdítani a magyar nyelvért vállalt kezdeményezésével és a nyugati magyarokkal indított párbeszédével. Az ezt szorgalmazó nyelvészek, írók, közéleti emberek minden bizonnyal merev elutasítással találkoztak volna a politikai hivatalok főnökeinél, ha nem sikerült volna meggyőző módon bebizonyítani az anyanyelvi mozgalom és a szellemi kapcsolatteremtés politikai előnyeit is. Béládi Miklós, Bárczi Géza, Imre Samu, Keresztury Dezső, Lőrincze Lajos, Pomogáts Béla és a többiek azért kaptak lehetőséget, hogy a magyar nyelv külföldi sorsa és a magyar irodalom egyetemessége érdekében munkálkodhassanak, mert feltehetően nyilvánvalóvá tudták tenni a politikai hasznot is. A hatalom megbízottai sohasem tagadták, hogy nekik a politikai érdekek legalább olyan fontosak, ha nem fontosabbak, mint a művelődésiek. Gosztonyi János még miniszterhelyettes korában kijelentette, hogy "az anyanyelvi mozgalomban, a magyar kultúra közös ápolása útján alakuljon ki tisztességes emberi lojalitás a mai Magyarország, a Magyar Népköztársaság iránt". Ezt már mint a Magyarok Világszö-

vetségének főtitkára megtoldotta azzal, hogy "amit végezzünk, politikai munka, nemcsak kulturális."

Voltak akik ezt elfogadták, voltak, akik különvéleményt jelentettek be. Az előbbieik közé tartozott Sinor Dénes bloomingtoni egyetemi tanár, aki nemcsak tudomásul vette, de gyarapította is a politikai szándékok listáját. Az első anyanyelvi konferencián kijelentette, hogy "Magyarország szocialista állammá lett – a mi feladatunk, hogy objektíven tolmácsoljuk odakint a magyar realitást. Nem kell szocialistává lenni ahhoz, hogy a mai magyar államrendszert objektíven tolmácsoljuk. Két alternatívát vetek fel. Az anyaország vagy elfogadja azt, ahogyan mi élünk, vagy elveszít minket. S ami minket illet: vagy kapcsolatban maradunk a szocialista Magyarországgal, vagy nem maradunk kapcsolatban Magyarországgal." ²⁴ Két évvel később Sinor már konkrétabban kifejezte, hogyan képzei el az együttműködést. Az 1973-as találkozón kijelentette, hogy az Anyanyelvi Konferencia a Népfront – mozgalom külföldi testvére". ²⁵ Ezt nyugaton elemi felháborodás követte és nemcsak az együttműködés ellenzői háborogtak, hanem hívei is, mert Sinor Dénes a lehető legrosszabb szolgálatot tette az anyanyelvi mozgalomnak. Budapesten sem örültek neki, mert jóllehet az amerikai tanár minden megnyilatkozásának nagy nyilvánosságot adtak és őt állandóan idézték, ez a kijelentés soha többé nem jelent meg nyomtatásban.

Sinorral ellentétes álláspontot foglaltak el olyan tudósok és írók, mint Nagy Károly, Czigány Lóránt, Kibédi Varga Áron, Thinsz Géza, akik igyekeztek a politikát lehetőleg távol tartani és egészséges egyensúlyt teremteni a hazai és a nyugati nyelv- és irodalomápoló elképzelések között. Különösen Nagy Károly munkálkodott erősen azon, hogy az anyanyelvi mozgalom az legyen, aminek kezdeményezői elképzelték. Cikkeiben, felszólalásaiban, javaslataiban nem szűnt meg hangoztatni, hogy a külföldi anyanyelvi oktatásnak a magyar irodalom egységéből kell kiindulnia, a tankönyveknek a kinti igényekhez kell alkalmazkodnia és meg kell szűnnie az emigrációs irodalom némely irányzatával és fórumával szembeni ellenséges magatartásnak. Ezt a törekvését a budapesti funkcionáriusok figyelmen kívül hagyták, sőt elutasították. A Magyar Hírek című lap szerkesztője, Szántó Miklós –kinck tevékenységét a mozgalom nemcsak nyugaton, de Magyarországon élő tagjai közül is többen bizalmatlansággal kísérték és sorozatos kritikával illették – egy írásában Nagy Károly elmarasztalta, mert a magyar nyelv és irodalom egyetemességét hirdetve, ezt az egyetemességet a kommunista rendszerrel szemben "barátságtalan személyekre és művekre" is kiterjesztette, és nem határozta el magát "a politikai emigrációban a Magyar Népköztársasággal szemben ellenséges népcsoportok közt gyakran vázolt nemzetképtől, amely tagadja a terü-

lethez kötődés és a történelmileg konkrét rendszer alkotta formát.”²⁶ Nagy Károlyt a csalódások és a rossz tapasztalatok nem kedvetlenülítették el, a mozgalmat saját szüleményének is tartva, következetesen munkálkodik a magyar nyelvért, a külföldi magyar iskolákért és a magyar irodalom egysége gondolatának politikai korlátozások nélküli elfogadásáért, az egyirányú kulturális csereforgalom kétirányúvá tételéért.

Az anyanyelvi mozgalom elkönnyelhet több jelentős eredményt is. Nem kétséges, hogy serkentette a külföldi magyar nyelvoktatást; támogatta a hétvégi iskolákat és tanfolyamokat; a tanárokat és nevelőket, az ének- és táncoktatókat megismertette a magyarországi pedagógiai módszerekkel és tapasztalatokkal; segítette a külföldi egyetemeken dolgozó magyar lektorok és előadók munkáját; kiadott néhány használható nyelvkönyvet; előmozdította idegenben élő magyar fiatalok magyarországi tartózkodását és magyar beszélőkészségük javulását. Kiállításokat rendeztetett nyugati magyar képzőművészeknek, megszervezte egy költői antológia megjelenését, lehetőséget adott külföldön élő magyar szakembereknek rendszeres találkozókra és hazai kartársakkal való eszmecsere. Ezek kétségtelenül értékes teljesítmények és elsősorban azoknak a kitűnő nyelvészeknek, tanároknak, pedagógusoknak, fróknak az érdeme, akik magát az ügyet tartva szem előtt, politikától függetlenül is tehetségüket és tudásukat a magyar nyelv külföldi megmaradása szolgálatába állították. Ennyiben a kezdeményezés sikeresnek mondható.

A külföldi kritikákban gyakran szerepelt az a kifogás, hogy a budapesti hivatalok miért csak a nyugati magyarok nyelvével foglalkoznak és miért nem törődnek a szomszédos országok magyarjainak anyanyelvi helyzetével. Miért nem terjed ki a Magyarok Világszövetsége és az Anyanyelvi Konferencia érdeklődése az erdélyi, a szlovákiai, a vajdasági, a kárpátaljai magyarokra is? A mozgalom külföldi hangadói is – köztük Nagy Károly – nagy jelentőséget tulajdonítottak ez igénynek és el is érték, hogy a III. Anyanyelvi Konferencián, 1977-ben Budapesten már megjelentek Csehszlovákia, Jugoszlávia és Szovjetunió magyar kisebbségeinek képviselői. A budapesti meghívást csak a romániai magyarok nem fogadhatták el. A szomszédos országok magyarjainak részvétele az ilyen konferencián csak jelképi jelentőségű. Messzemenő eredményeket ettől elvárni nem lehet. A Magyarok Világszövetsége sohasem terjesztette ki tevékenységét a szomszéd országok magyarjaira, az Anyanyelvi Konferenciának sincsenek eszközei, hogy kisebbségek anyanyelvi fejlődése érdekében hathatósan közbejárjon. Igazat kell tehát adni Gosztonyi Jánosnak, aki az 1977-es találkozó végén kijelentette, hogy: "Különbséget kell tennünk a szomszédos országokban élő magyarság és a világ más országaiban élő magyarok között. A szomszédos országok magyar anyanyelvű lakossága nem beván-

dorolt, hanem őshonos. Évszázadok óta, sőt ezredéve él szülőföldjén. Nem tehet róla, hogy a történelem fordulatai módosították a határokat. Az ő anyanyelvük megtartását, népi, nemzeti kultúrájuk ápolását elsősorban nem valamiféle mozgalommal, hanem állami törvényekkel, intézményekkel, intézmények rendszerével kell biztosítani." ²⁷

Illetékes tehát a budapesti kormány, amelynek államközi szerződésekkel és politikai megállapodásokkal kellene gondoskodnia arról, hogy a magyar kisebbségek zavartalanul ápolhassák nyelvüket és nemzeti hagyományait.

Az anyanyelvi konferenciák rendezői sohasem voltak finnyások és válogatósak, amikor a meghívandók listáját összeállították. Az első konferencián, 1970-ben feltűnt, hogy politikailag milyen vegyes társaság ülésezett Debrecenben és Budapesten. Volt nyilas képviselőtől és publicistától kezdve a mérsékelt közép minden irányzatán keresztül egészen radikális és szocialista eszméket hirdető baloldaliakig a politikai színkép minden árnyalata képviselve volt. Az A.K. a maga kebelében megvalósította a nyugati magyarok egységét, ami az emigráns szervezeteknek nem sikerült. A közös nevező a magyarországi hatóságokkal szembeni barátságos, szívélyes magatartás volt. Nem sok, de elegendő ahhoz, hogy Budapest tudomásul vegye és elfogadjon őket. Ehhez az elfogadáshoz nem kellett több, mint egy jóindulatú gesztus, elismerő nyilatkozat, amely elfeledtette a múltat és reményt nyújtott a további kapcsolatra.. Így szerveződött az A.K. nyugati táborának egy része: külföldi munkájukhoz hazai segítséget remélő nyelvoktatókból, lektorokból, műfordítókból, magyarországi megjelenésre éhes írókból és újságírókból, az emigráns politikából kikopott és levitézlett egyesületi vezetőkből, valamint amerikai egyetemi tanárokból, akiknek évi tevékenységi jelentését szépen gazdagították és díszítették a magyarországi tudományos kapcsolatok, előadások, cikkmegjelenések, konferenciázások. A másik rész olyan írókból, tudósokból, tanárokból, szakemberekből áll, akiket viszont inkább egyetemes magyar, mint önös egyéni érdekek vezérelnek.

A Magyarországra látogató, kapcsolatokat építő és konferenciázó, sajtóban megjelenő, dícsérő említésekben részesített külföldi magyarokról a propaganda sikerrel rajzolta meg a haladó, az idővel lépést tartó, a szocializmussal rokonszenvező, józan, felvilágosult, békeszerető demokraták képét, kik megérdemlik az ország lakóinak érdeklődését és a haza megbecsülését. A valóságban a választóvonal egészen máshol húzódott. A józanságnak, mérsékletnek, demokrata mivoltának semmi köze nem volt a budapesti hivatalokkal ápoltságokhoz. A hazai intézményekkel együttműködők között szép számban szerepeltek olyanok, akik a magyarországi fejleményekkel szemben semmilyen megértést nem tanúsítottak. Az esetek nagy számában mind a két

fél becsapta a másikat. Budapestet és sok nyugati partnerét csak a formalitások érdekelték. Mindkét oldal arra számított, hogy túljár a másik eszén. Az együttműködőket a magyar fővárosban mint a korszerű gondolkodás és a szülőföldhöz való hűség mintaképeit ünnepelték. Közülük sokakat ugyanakkor más nem érdekelt, mint az új szerepükben való tetszelgés, fontoskodás, neofita buzgalom. Egy-egy hazai kirándulást mi más követhetett tehát, mint az otthoni állapotokon való fanyalgás, a magyar elmaradottság jeleinek emlegetése és a kommunista funkcionáriusok neveltségessé tétele. Budapest valószínűleg elégedetlen sok nyugati partnerével, de realista és nem válogat, azzal dolgozik együtt, aki erre hajlandó.

A cél nem más, mint a nyugati magyarok kommunistaellenes érzelmeinek tompítása és az emigráns politika gyengítése. Kiderült: az emigránsokkal vagy volt emigránsokkal is ki lehet alakítani egy olyan viszonyt, hogy azok ne dolgozzanak a budapesti rezsim ellen. Ha már érte nem tesznek semmit, hát legalább jóindulatú semlegességet tanúsítsanak. Az is szembeszökő volt, hogy a nyugatiakkal foglalkozó funkcionáriusoknak azok a legkedvesebb partnerek, akiknek hivatásuk és érdeklődésük messze esik a magyar ügyektől, tehát kevésbé eshetnek abba a kísértésbe, hogy magyar politikai kérdésekbe beleszóljanak és esetleg nem tetsző dolgokat mondjanak. A semleges vagy közönyös magyarok száma állandóan nőtt és mivel a magyarországi fejlődés inkább pozitív, mint negatív irányba mutatott, nem volt nehéz velük a békés egymás mellett élés légkörét megteremteni.

Az emigráció mérsékelt gondolkodói és írói részéről gyakran lehetett hallani azt a kifejezést, hogy "együttműködés a magyar néppel: igen, együttműködés a hivatalokkal és hatóságokkal: nem!" Akármilyen tetszetős is e nézet, nagy gyengéje, hogy nem ültethető át a valóságba, mert a magyar néppel nem lehet együttműködni hivatalok és hatósági szervek kikapcsolásával. Bármilyen érintkezés feltételezi bizonyos állami hivatalok és hatóságok igénybevételét. Maga a rokonlátogatás sem vihető végbe anélkül, hogy valamely külképviselethez kelljen fordulni vízumért, be kelljen jelentkezni az illetékes rendőrségnél, találkozni kelljen a főleg nyugati szellemi embereket olykor felkereső külügyminisztériumi "belügyesekkel". A magyar néphez eljutni csak hivatalos személyeken keresztül lehet. A jól hangzó tétel tehát gyakorlatilag használhatatlan.

Az írók körében gyakran hangzik el az a logikus kérdés, hogy miért a Magyarok Világszövetsége vagy az Anyanyelvi Konferencia az ő magyarországi partnerük és nem az Írószövetség, vagy a PEN Klub. Természetes partnereik kétségtelenül ezek lennének. Akik e kérdést felteszik, elfelejtkeznek viszont a magyarországi intézmények "profil"-járól, amelynek alapján az Írószövetség

csak a szocialista országokkal való irodalmi kapcsolatokat ápolja, a PEN Klub pedig a nem-szocialista országok íróival való érintkezésben illetékes. Ki marad tehát a nyugati magyar írók számára? Csak a Magyarok Világszövetsége vagy az Anyanyelvi Konferencia. Arra az észrevételre pedig, hogy e szervezetek munkatársai belügyminisztériumból odakerült tisztviselők, azt lehetne válaszolni, hogy az Írószövetség és a PEN Klub, vagy más hasonló intézmények ügyintéző apparátusa sem különb összetételű. Az együttműködésre kész magyar íróknak tehát nincs választásuk, azok a partnereik, akik e feladatra hivatalból kirendeltettek.

A magyar – magyar kapcsolatok bővülése és elmélyülése kikerülhetetlen folyamat volt. Budapesten előszeretettel érvelnek amellett, hogy ennek azért kellett bekövetkeznie, mert a realitások elől józan ésszel nem lehet kitérni és előbb vagy utóbb mindenkinek be kell látnia, a szocializmus Magyarországon nem átmeneti állapot, hanem tartós berendezkedés. Valóban, de a tapasztalatok bizonyossága szerint az uralkodó hatalom körében bekövetkezett jó irányú változások legalább annyira megkönnyítették a közeledést, mint az emigránsok szemléletében végbement változások. A mai állapotok eléréséhez nemcsak az kellett, hogy az emigránsok józanabban és realistábban gondolkodjanak, hanem az is, hogy a kommunista rezsim emberségesebb, engedékenyebb, megértőbb elviselhetőbb legyen. Nem az történt, hogy a kommunizmustól idegenkedő vagy azt elutasító emigránsokkal szemben a "létező szocializmus" annyira megváltozott, hogy a tőle idegenkedők vagy elutasítók is, ha realisták voltak, létét tudomásul vehették, vele a civilizált érintkezés formái szerint kapcsolatba léphettek.

Bizonyos mértékű érintkezés és párbeszéd elől nyugati magyarok már csak azért sem zárkózhattak el, mert az ötvenes és hatvanas években éppen ők voltak azok, akik a budapesti rendszert elzárkózásáért és a magyar nép elszigeteléséért elmarasztalták, az országnak a nyugatról való leválasztását felhánytorgatták, a normális kapcsolatokat sürgették. Amikor tehát ennek a rendszernek a képviselői korábbi politikájuk téves voltát belátva a nyugattal a kapcsolatok újrafelvételének útján immár nagy előrehaladást tettek és a magyar – magyar kapcsolatok rendezését is napirendre tűzték, az elzárkózást és elszigetelődést ostromozók nem kezdhettek egy ellenkező előjelű és irányú elzárkózásba és elszigetelődésbe. Az a tény, hogy mind többen vesznek részt a hazai és a külföldi magyarok párbeszédében, kölcsönös megismerésében és érintkezésében, annak jele, hogy a kapcsolatok kiépülése buktatók és visszaesések ellenére is előre halad. Az eredmény és a siker elsősorban a magyarországi kormányférfiak érdeke lenne, mert ha ez a fejlődés megakadna és

romlás következne be, a felelősség elsősorban őket, a birtokon belülieket terhelné.

A magyar – magyar kapcsolatokról rajzolt kép nem lenne teljes, ha nem történnék említés arról, hogy ezek fogyatékoságaik és hiányosságaik ellenére is fejlettebbek, mint akármelyik más kommunista rendszerű ország kapcsolatai a nép külföldön élő részével. A legtöbb kommunista kormánynak csak elítélő és megvető szava van az emigrációról. A lengyel és a csehszlovák újabkori történelem néhány rövid periódusát leszámítva, a jelenlegi magyarországi kormányzat a legmegértőbb, legméltányosabb és saját feltételei alapján ugyan, de leginkább hajlandó a békés kapcsolatokra az országból elüldözött vagy eltávozott anyanyelvi társakkal.

A magyarok közötti kapcsolatok mind a hazában, mind az idegenben élő magyarok körében mindezekig kellően meg nem emésztett problémának látszik. Megnyugtató rendezését talán előmozdítaná, ha minderről kintiek és hazaiak között hűvösebben, érzelmek és indulatok nélkül, a lehetőségek, esélyek és kockázatok higgadtabb mérlegelésével lehetne beszélni. Valamint, ha a budapesti kormányzat részéről elfogadásra találna a kölcsönös elve, az egyirányú forgalom kétirányúvá válnék, a sokat emlegetett kulturális csere valóban az lenne, amit a szó és a fogalom kifejez.

Akik kételkednek az érintkezés és a párbeszéd értelmében, joggal és méltán hivatkoznak lehangoló tényekre, a mai magyarországi valóság elkedvetlenítő mozzanataira. Akik a kapcsolatokat és a szóértést pártfogolják, ugyancsak joggal és méltán emlegetik, hogy a mégoly vitatható kezdemények és eredmények ellenére is, azok nélkül ma sivárabb és szegényebb lenne a magyarok egymásról való ismerete és kölcsönös viszonya.

Vajon el tudnak-e igazodni a hontalanságban élő magyarok az érvek és ellenérvek szövevényében, meg tudják-e találni azt az egészséges középutat, amelyen haladva elérhetik a magyarok együvé tartozásának látható megnyilvánulását, és ugyanakkor meg tudják-e tartani független, autonóm személyiségüket, tudatában a magyar államiság működési feltételeinek, az ország és a nép valódi állapotának, a gyakran változó külhoni lehetőségeknek és mindezek helyes megítéléséből fakadó feladatoknak?

Kérdések, amelyekre bizonyára csak a jövő ad majd választ.

* A fenti írás részlet a szerző "A magyar emigráció életrajza" című 1985-ben Bernben megjelent könyvéből.

Jegyzetek

1. Sokáig tényezett és még ma sem tűnt el teljesen az a felfogás, hogy az idegenben élés, az emigráns mivolt voltaképpen szakítás a magyarsággal és emigránsok nem tekinthetők magyaroknak. Gárdos Miklós szerint "Barankovics István és Kovács Imre hazájukat elhagyott egykori magyarok, Faludy György egykori magyar költő". (Magyarország, 1971. augusztus 22.) Lotz Jánost Búcsúztató cikkében Szépe György ilyeneket írt: "...éveken át egyesek emigránsnak tekintették. Nem vitatkozott, hanem tetteikkel bizonyította magyarságát." (Magyar Nyelv, 1973. szeptember.)
2. Új Hungária 1963. január 18.
3. Amíg időnk van, 1965, 203. l.
4. Napló 1968 – 1975, Toronto 1976, 234. l.
5. Új Látóhatár 1969/4. sz. 299. l.
6. Új Látóhatár 1969/6.sz. 531. l.
7. Vö. U.o. 534 – 536. l.
8. U.o. 537 – 538. l.
9. Új Látóhatár 1970/2. sz. 170 – 171. l.
10. U.o. 171 – 172. l.
11. U.o. 180. l.
12. Vö. Nagy Károly: Magyar szigetvilágban ma és holnap, New York 1984, 45 – 53. l.
13. Új Látóhatár 1970/5. sz. 476 – 477. l.
14. Levél a szerzőhöz, 1970. október 9.
15. Új Látóhatár 1973/2. sz. 103. l.
16. Nemzetőr 1983. szeptember 15. és október 15.
17. Nemzetőr 1978. szeptember 15.
18. Kanadai Magyarság 1982. október 9.
19. Nemzetőr 1981. május 15.
20. U.o. 1981. szeptember 15.
21. Bécsi Napló 1982 július – augusztus
22. Vö. Nyílt levél Lőrincze Lajoshoz, Új Látóhatár 1977/6. sz. 516 – 524. l.
23. Nemzetőr 1979 december.
24. V.ö. Szántó Miklós: Az anyanyelvi mozgalom tizennegyedik esztendejében, A Magyar Hírek Kincses Kalendáriuma 1984, 48. l.
25. V.ö. Cs. Szabó László: Két tükör közt, Basel 1977, 170. l.
26. V.ö. Szántó id.m. 52 – 54. l.
27. U.o. 53. l.